

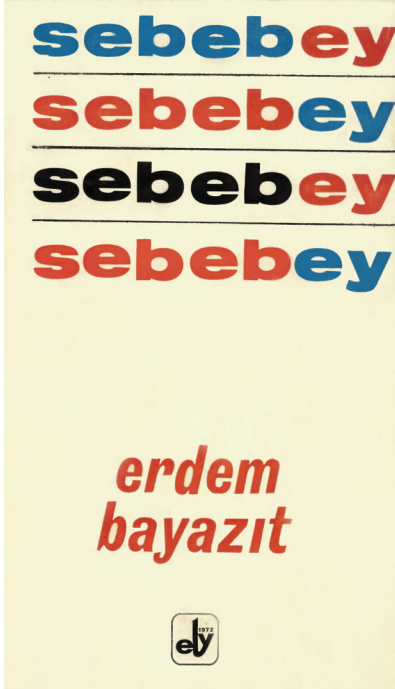
Erdem Bayazıt'ın Şiirlerinde Ses-İçerik İlişkisi

Yılmaz DAŞCIOĞLU

“Gamdan dağlar kurmalıyım
kayaları kelimeler olan”

Erdem Bayazıt

Şiirde ses ögesinin bir vurucu güç olarak öne çıkması, ses maddesinin yapının asli unsuru olmasından dolayı genellikle kaçınılmaz bir durumdur. Ses anlamın sadece mahfazası değil, aynı zamanda yönlendiricisi olarak görüldüğü için bu ögenin etkili kullanımı özel bir önem taşıyor. Hatta şiir dilinde anlamın sık sık sesin arkasında, sestən beslenen, kendisini sesin gücüne teslim eden bir yapı içerisinde varlık bulması da görülmektedir. Bununla birlikte ses, şiirin öteki öğelerinin taşınması gereken estetik gerilimi tek başına üstlenebilecek bir güce sahip olduğu için dışa dönmük, topluma dönük şairlerde okuru daha çabuk etkilemenin bir yolu olarak da kullanılmıştır.



Türk edebiyatında *Orhun Yazıtları*'ndaki “Türk, Oğuz beyleri, milleti işit: Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini, töreni kim bozabilir?” dizelerinden başlayarak güçlü bir erkek ses çizgisi hep var olagelmıştır. Halk edebiyatında Koroğlu ve Dadaloğlu, divan şiirinde Baki ve Nefî bu çizginin kulaklarımızda yer edinmiş sahipleridir. Yeni Türk edebiyatının, yüzyılların güçlü divan şiiri birikimine karşın tutunabilmesinin ardında da özellikle Namık Kemal’de gördüğümüz, ondan Mehmed Âkif’e ve toplumcu şairlere uzanan, duygunun sese dönüşmesindeki etkinin büyük payının olduğu kuşku götürmez. Bütün bu andığımız ve anmadığımız örneklerde sesin şiirin birincil ögesi olmanın da ötesine geçip şiirin kendisi hâlini almasında dikkat çeken nokta, bu tür şiirlerin toplumsal kriz anlarını işlemesi ve toplumu yönlendirme amacı taşınmasıdır. Bu yüzden bu tür şiirler topluma dönük ve didaktik özellikler taşıyor.

Şair Erdem Bayazıt (1939-2008), şiir yazmaya başladığında bir yandan Türk edebiyatının en güçlü modernist atılımı II. Yeni oluşumunu tamamlamış, öte yandan toplumsal mücadelede tansiyon yükselmeye, toplum kamplaşmaya başlamış bulunuyordu. Bu durum şiirin yapısal bir dönüşümü yaşadığı sürecin içerisinde aynı zamanda estetik işlevin, fayda amacıyla yer değiştirdiği paradoksal bir zaman dilimine denk gelmesi ile iç içe gelişir. Bilindiği gibi 1960'ların ortasından başlayarak 1980'lerin başına kadar şiir toplumsal mücadelenin güçlü araçlarından birisi olarak görülmüştür. Erdem Bayazıt'ın şiirini kurduğu dönem bu zaman dilimidir. 1993'te kendisiyle yapılan bir söyleşide, özellikle *Sebeb Ey* kitabındaki şiirler üzerinde dönemin sosyal şartlarının etkisini kendisi de belirtir.¹ Kısacası Erdem Bayazıt şiiri toplumsal tansiyonun arttığı bir dönemin içerisine doğmuştur. Böylece toplumcu edebiyat olarak adlandırılan ve angaje veya tezli edebiyat olarak da anılan çizginin yapmak istediği toplumu yönlendirme çabasının en önemli araçlarından birisi olarak görülen şiirin söyleyiş gücü el değiştirmiş; söz konusu araç farklı bir ideolojik kampın amaçlarına uygulanmıştır. Bu, bir tür oyun bozma girişimidir de aynı zamanda.

Son elli yılın Türk edebiyatında değeri, içerisinden geçilen dönemle ölçülebilecek ve aktüel zamana çok sıkı bağlantılı bir edebiyat anlayışının tezahürü olan bu tavır, kitlelerle buluştuğunda anlam kazanmıştır. Bu, Bayazıt'ın şiirlerindeki yüksek ses tonunun da izahıdır. Bu şiir ancak yüksek bir ses tonuyla kitlelerde elektrik akımı etkisi yaratmıştır. Bu bakımdan şairin şiirlerinin en önemli özelliği olarak ses unsurunun başarılı kullanılması birçok kez vurgulanmıştır. Buna bir de yapmacık olduğunda çekilmez bir hâl alan duygunun samimi bir gerilimle metne aktarılması eklenmelidir. Ses ve duygu birbirine bağlı iki öge olarak Bayazıt şiirinin kurucu faktörlerini oluştururlar. Samimiyetse iki unsurun birbirine eklenmesindeki güçlü zemin olmuştur. Samimiyetin öneminin göstergesi, şiir tarzları bakımından birbirine çok benzeyen iki şairin, Tevfik Fikret ile Mehmed Âkif'in şiirlerinin toplumsal algıdaki etkisinde açık bir şekilde görülür. İlkinin bütün sanat hünerine rağmen toplumsal konuları işleyişinde bir yapmacık bulunduğu hâlde ikincisinin şiirlerindeki her tematik öge şair kişiliği ve hayatı ile örtüştüğü için sarsıcı bir etki yaratmıştır.

Tıpkı Âkif şiirinde olduğu gibi Bayazıt da yüksek ses bir blöf havası taşımadan girer şiire. Bu onun kişiliği ve hayatı ile örtüşen bir tavidir. Erdem Bayazıt'ın şiir zevkinin yüksek sesle okuma tarzında geliştiğini gösteren ipuçları vardır. Kendisi Sezai Karakoç'un şiirini üç bin kişiye okuduğunda, normalde bu şiiri eline alıp okumayacak olan kimselerin bile ağladığını anlatır. Rasim Özdenören de hatıralarında lise yıllarında Erdem Bayazıt'ın geceleri caddelerde kendilerine yüksek sesle şiirler okuduğunu nakleder. Şairin yüksek sesle şiir okumaya meraklı oluşu şiirine de yansımış olmalıdır. Bu yüzden olsa gerek şiirinin en önemli özelliği eski deyimle inşa-

1 Ahmet Hakan, "Erdem Bayazıt'la Şiiri Üzerine", *Yediiklim*, S. 39, Haziran 1993.

da gelir olmasıdır. Dolayısıyla onun şiirlerindeki ses yükü, şiir metinlerinde zorlama olarak ortaya çıkan ve metnin sınırlı bir özellik değil, şairin genel tavrının doğal bir uzantısıdır.

Onun şiirinin yüksek sesle okunmaya elverişli olmasını sağlayan en önemli sebep iletilecek bir mesajı içeriyor olmasıdır. Dolayısıyla şiirin bütün araçları mesajın taşıyıcısı olmak işlevi içerisinde değer kazanır. Bu işlev mesela benzetmelerinin açık göndermeli oluşuna, söz diziminin kitabi söz diziminden çok fazla ayrılmamasına yol açıyor. Şair okurun anlamla buluşmasını tehlikeye düşürecek dil kullanımlarından sakınıyor.

Bu yalınlaştırılmış ifade özellikle tekrar uygulamalarıyla ritim kazanıyor. Söz dizimsel tekrarlar anlamla uyumlu bir şekilde düzenlenerek yapıyı oluşturuyor. “Birazdan Gün Doğacak” (s. 9-12)² şiirinden aldığımız aşağıdaki bentler hem bu şiirin diğer bölümlerinde hem de başka şiirlerinde sık uygulanan bir yöntemi gösteriyor:

*Zaman akar yer direnir gökyüzü kanat gerer
Siz ölümsüz çiçeği taşırsınız göğsünüzde
Karanlığın ormanında iman güneşidir gözünüz
Soluğunuz umutsuz ceylanların gözyaşına sünger.*

*Gün doğar rüzgar eser bulut dolanır
Rahmet şarkısı söyler yağmurlar
Alnınız en soylu isyandır demir külçelere
Gürültü susar ses donar sevgi tohumu patlar
Sessiz bir bombadır konuşur derinlerde.*

İlk bendin ilk dizesinde ve ikinci bendin ilk iki dizesinde objektif denilebilecek bir biçimde değişik varlık alanlarının (zaman, yer, gökyüzü; gün, rüzgâr, bulut, yağmur) farklı durumları, geniş zaman kipiyle birleştirilerek sıralanırken izleyen dizelerde söz bir muhabata, siz zamiriyle ifadesini bulan (belki de okur diyebileceğimiz) şahsa/shahıslara yönelir. Böylece şair nesne ile kendi dışındaki özne(ler) arasında bir aracı işlevi yüklenmiştir. Nesnel varlıklar ile bunlara simetrik bir konumda yerleştirilen öznel muhabatın her ikisinin de olumlu özelliklerle sıralanması aradaki uyumu vurgulamaktadır. Bu muhabatın doğaya uyumuna gizli bir davet anlamı taşıdığı gibi, muhabatın sahip olduğu (veya olması gerektiği varsayılan) özelliklerinin doğallığını da öne çıkarmaktadır aynı zamanda.

Şair benzer tekrar uygulamalarına birçok şiirinde başvuruyor. “Şehrin Ölümü” (13-18) şiirinde konuşma çizgisiyle ayrı satırlara dizilmiş olan “-Aşka veda”,

2 Erdem Bayazıt, *Şiirler, Sebeb Ey, Risaleler, Gelecek Zaman Risalesi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2003, 206 s. Bu yazıdaki atıflar şairin şiirlerinin bu baskısına yapılacaktır.

“-İnanca veda”, “- Toprağa veda”, “-İnsana veda” ifadeleri; “Önden Gidenler İçin” (27) şiirindeki beş bentten dördünün ilk dizelerini oluşturan “Onlar gittiler” cümlesi; “Sabah Koşusu” (62) ve “Soluyan Deniz” (63) başlıklı şiirlerden ilkinin ikinci, ikincisinin üçüncü bendinin dize başındaki “bir” tekrarları, “Veda” (71) şiirindeki ilk ve son bentlerin ilk ve son dizelerindeki “bu şehirden gidiyorum” ibareleri, “Sana, Bana, Vatanıma, Ülkemin İnsanlarına Dair” (72-83) şiirindeki “bilirim” tekrarları; pek çok şiirde gördüğümüz “ey” nidasının kullanım sıklığı ve burada daha artırmaya gerek görmediğimiz birçok sözcük, sözcük grubu, gramer ögesi tekrarları onun şiirinin karakteristik bir özelliği olarak ortaya çıkmaktadır.

Bunun dışında Bayazıt şiirlerinde zaman zaman kimi ses sanatlarına da başvuruyor. Mesela “Sürüp Giden Çağlardan” (s. 31-36) şiirindeki “Bir şimal rüzgârı değil bir Şâmil fırtınası”, “Can pazarında Azerbaycan’da” gibi dizeler eskilerin kalb veya cinas dedikleri ses sanatlarını andıran uygulamalardır. Bununla birlikte bu tür uygulamaların sayıca çok fazla olmadığını da belirtmek gerekir. Şair bazı şiirlerinde de tarihsel dönem üslubunu hatırlatan söyleyişleri kullanmıştır:

*Çün defterler açılıp hesaplar soruldukta
Yetimin hakkı soruldukta yoksulun hakkı soruldukta
Milletim omuz omuza verip
Kıyama duruldukta*

(“Sürüp Gelen Çağlardan”, 32)

Bütün bu uygulamaların Erdem Bayazıt şiiri içerisindeki istisnai yeri, şairin şiirini kurarken bu tür tekniklerden çok, konuşma ve yazı dilinin standartlarını zorlamadan okura yalın bir duyguyu iletme çabası içerisinde olduğunu göstermektedir.

Bayazıt şiirinin ikinci önemli ögesi olan duygu ise başlangıçta dışa dönük bir hamle durumunda iken zaman içerisinde şairin kendisine yönelen bir hâl almıştır. Bu noktada onun da, arkadaşı Cahit Zarifoğlu gibi yoğun bir doğa×kültür, kır×kent çatışmasının içerisinde kendi benliğini hissettiğini ve bu duyuyu şiirlerine yansıttığını görüyoruz:

*Kimsenin efendisi değilsin kırlarda
Kendinin bile
Her şeyin kölesinin şehirde
Kendinin bile*

(“Şehir ve Doğa Burcundan”, 198)

Bu duygu durumunun onun şiirlerinde önce kente, modernizme, maddeci dünya görüşüne karşı olarak topluma yönelen bir nara iken giderek toplumsal değişmelerin de etkisiyle ve belki de içe dönüşü gerektirecek bireysel yoğunlaş-

malardan dolayı durgun bir söyleyişe yöneldiği görülüyor. Şiirlerin formunda ise gerilimin doğurduğu duygu patlamalarının yerini sessizce yer altına kıvrılan bir ırmağın gürültüsüz akışı almıştır. Bu yönüyle de yine Zarifoğlu'nun kat ettiği şiir çizgisine paralel bir görünüm taşımaktadır.

Sonuç olarak Erdem Bayazıt'ın toplumcu bir eda ile kurduğu şiirinin kendisine yönelerek tamamlandığını her iki dönem içinde de şiir yapısında büyük bir değişme görülmediğini belirtmek gerekiyor. Belki de arzu ettiği son dönüşüm bu içe yönelişin bir devamı, şiirin biçimine de yansıtacak bir yeni aşaması olabilecekti. Nitekim kendisi bir söyleşisinde bu ihtiyacı hissettiğini şöyle vurguluyor:

“Artık, küçük küçük, yaşama sevinci dile getiren şiirler yazmak istiyorum. Bunu söylerken, ölümün de içinde olduğu, gerçek yaşamın öbür dünyada olduğunu biliyorum. Ama o sevinci hissederek yazmak istiyorum. Yani şu anda iklimi bulsam, esintiyi yakalasam, ihtiyacı içinde olduğum yeni biçim denemesine girişeceğim. Destansı üsluptan kurtulmak istiyorum. Bir başka iklime geçtim ben.”³

Bu sözleri aynı zamanda şöyle okumak da mümkündür: Epik tarzın, dışa dönük şiirin belki de bir görev bilinciyle gölgede bıraktığı bir şair duyarlılığının, kendisini gerçekten temsil eden dizelerini öne çıkarmak arzusu. Çünkü aynı zamanda

*Bu kirazı kim yer kim satar
Hangi savaştan arta kalmış bu çocuklar
 (“Güneşçağ Savaşçıları”, 28)*

*Susmanın kalesine sığınyorum
Önümde karanlık duvarlar
Sırtımda insan yüklü bir gök var
 (“Karanlık Duvarlar”, 54)*

gibi estetik değeri yüksek birçok dize onun şiirlerinin ses perdesinin arkasında kalmıştır. Fakat bunlar Bayazıt'ın şairliğinin göstergesi olarak hep hatırlanacak dizelerdir. Özellikle de şu dizeler:

*Bir çığlık düştü karanlıklardan
Issız denize
 (“Soluyan Deniz”, 63)*

3 Ahmet Hakan, “Erdem Bayazıt'la Şiiri Üzerine”, *Yediiklim*, S.: 39, Haziran 1993.